2019 yılında ABD ve Dünya: Tahmin ve Notlar – 2

1. kısım (**ABD-2019: Tahmin ve Notlar-1**) için bakınız: http://www.qafsam.org/page/587/az

Şanlı Bahadır Koç

RUSYA: Trumpexit, Brexit gibi süreçlerin en zirve yaptığı anlardan birinde Putin'in Ukrayna'da yeni bir oldu-bitti yapma senaryosu yabana atılır değil. Trump'tan umduğu somut sratejik getiriyi alamayan Moskova ondan sonra kendisine karşı kısa vadede zaten pek yumuşak davranılmayacağını düşünerek ve "zaman bu zamandır" diyerek böyle bir adım pekala atabilir. Bu arada Putin'in içerideki pozisyonu hakkında bazıları belki biraz zorlama da olsa soru işaretleri beliriyor. Batı ile gerilimin ekonomik maliyeti var. Oligarklar da paralarını Batı'da istedikleri gibi harcayamamaktan rahatsız olabilirler. Emeklilik reformu halkın hep Putin'e destek olmuş bir kısmının rahatsızlığını ortaya koyduğu için önemli. Rus elitleri yavaş yavaş kendilerini Putin sonrası döneme hazırlamayı düşünebilirler, bu döneme daha çok uzun yıllar varsa bile. Putin Trump vasıtasıyla Batı'da ciddi bir karmaşa yarattı ve bundan memnun olması anlaşılır ama "günün sonunda" Rusya "bu işten" somut olarak ne kazanacak, ne kaybedecek bu hesaplandığında sonuç çok da parlak olmayabilir. Batı elitlerinin önemli bir kısmı Putin ve Rusya'yı önemli bir problem ve tehdit olarak görüyorlar ve onu cezalandırmakta kararlılar.

ABD'nin INF anlaşmasından çekilmesi Rusya'yı zorlayacak bir silahlanma yarışı başlatabilir. Orta Doğu'daki parlak denebilecek hamleler var ama henüz Suriye'de kalıcı siyasi çözüm sağlanmış değil. Suudlar başta ABD yanlısı rejimler Rusya ile ilişkileri geliştiriyor ama buna rağmen örneğin Rusya için çok önemli olan petrol fiyatlarında düşüşü engelleyemediler. Ama bu yıldan başlayarak Moskova ile Riyad arasındaki petrol ve diğer alanlardaki işbirliğinin birkaç basamak yukarı çıkması şaşırtıcı olmaz. Öte yandan İsrail ile yaşanan ve yaşanabilecek gerilimler bir anda Suriye bilançosunu değiştirebilir. Ama bütün bunlar Rusya'nın çevresindeki pozisyonun genelde güçlendiği gerçeğini değiştirmiyor. Bu arada Orta Doğu giderek Rusya'nın "yakın komşusu" ("near abroad") olmaya başlıyor. Afganistan'dan Libya'ya birçok alanda Rusya "var" ve ABD'nin nispi geri çekilmesinden en çok istifade eden Moskova oldu.

Ama tabii potansiyel sorunlar da yok değil. Örneğin Ermenistan Rusya'nın etki sahasından çıkmaya kalkarsa Moskova buna ekonomik araçları kullanmanın ötesinde yanıt verir mi? Ermenistan'da yaşanan değişim Bakü ile askeri sonuçlar yaratacak boyuta gelebilir mi? Sadece bu yılın meselesi değil ama Çin sonuçta giderek Rusya'dan daha zengin, etkili, güçlü, prestijli olacak. Rusya bu durumla (kolay) yaşayabilecek mi? Çin'in jeopolitik ilgi ve etkisi giderek Batı'ya doğru yaklaşırken Rusya nasıl tehdit algılayacak ve karşılık verecek? ABD ile Çin arasındaki ilişkinin giderek daha rekabetçi hatta belki hasmane hale gelmesi ekonomik temeli zayıflasa bile Moskova'nın Çin için vazgeçilmez ortak olmasını sağlar. Ama aynı şekilde Rusya da görünür bir gelecekte Batı ile ilişkilerde kilitlendiği gerilim nedeniyle Çin'den kopamaz. Ama bu yıl veya kısa vadede değilse bile Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde belli bir stabilizasyonu sağlaması ve Çin ile Batı arasında bir "sallanan" ("swinger") aktör haline dönüşmesi teorik olarak ciddi bir ihtimal. Bu değişim Putin döneminde de yaşanabilir belki ama ondan sonra olması daha mümkün. Kısa vadede, her ne kadar Suriye gibi konularda kapılar ardında dışarıda görünenden daha iyi bir diyalogları varsa bile, Trump başkanlığının önemli ölçüde Rusya bağlantısı nedeniyle şimdikilerden bile daha olaylı geçmeye aday bu yeni yılda Rusya ile ilişkilerde ciddi bir yumuşama beklemek kolay değil. Buna Kongre, medya ve "sistem" karşı çıkacağı gibi Trump da artık Moskova ile arasına mesafe koymak zorunda hissedebilir.

AVRUPA: AB'nin 4 büyük ülkesinde aynı anda ama farklı neden ve derecelerde belirsizlik var: İngiltere Brexit'le, Almanya "alıştığı" Merkel'in sahneden çekilme sürecine girmesiyle, Fransa "sarı yelekliler" ve onların Macron'u ne kadar zayıflatacağıyla, İtalya ise AB ile didişme ve ciddi bir ekonomik kriz riskiyle cebelleşiyor. Bunların her biri AB'nin genelini etkileyebilecek potansiyele sahip. Ayrıca daha sırada Trump faktörü, yükselen aşırı sağ, baharda AB Parlamentosu seçimleri, ekonomik yavaşlama ve artan Rus tehdidi de var. AB seçimlerinde popülist ve aşırı partilerin önemli bir çıkış yapması bekleniyor. Bu onların geçici bir "moda" olmadığını gösterebilir. Tabii bu partiler dışarıdan protesto etmenin rahatlığından iktidarın yükü ve sorumluluğuna yaklaştıklarında değişecekler mi? Beklentileri karşılayamazlarsa zayıflarlar mı? Aralarındaki koalisyonun derecesi nedir? AB'yi kendi görüşlerine göre de olsa reforme etmek mi istiyorlar, yoksa zayıflatmak ve hatta yıkmak mı? Bu soruların cevapları bu yıldan başlayarak verilmeye başlanacak.

İngiltere'de yeni bir referandum ihtimali artıyor gibi görünüyor. Olursa bunun sonucunu tahmin etmek kolay değil. Bazı kamuoyu yoklamaları "kalma" yönünde eğilimin arttığını gösterse de sonuç oldukça yakın çıkabilir. Az farkla Brexit çıksa çok sayıda ciddi teknik ve ekonomik problem, ama az farkla "kalma" çıkarsa da bu kez "halkın iradesinin zorla değiştirilmesi" diyerek mutsuz olacak ayrılma yanlıları var. "Elitler kendi istedikleri sonuç çıkana kadar referandum sonuçlarını kabul etmiyor" algısı demokrasiye zarar verir. Brexit'in gerçekleşmesi durumunda İskoçya'da tekrar bağımsızlık referandumu ve belki K. İrlanda'da barışın ciddi yara alması gibi ihtimaller gündeme gelebilir. Ayrılmak için oy kullanan seçmenlerin bir kısmı protesto oyu kullanmıştı ve bu tercihin somut sonuçları, ayrılma sürecinin karmaşıklığı, bedeller ve riskleri gibi konularda yeterince aydınlatılmamıştı. Brexit'i savunan politikacılar işin kolaylıkla halledileceğini iddia etmişlerdi. Pek öyle olmadı/olmayacak gibi görünüyor. Şimdi bu "yeni durumda" halka hayallerle değil eldeki anlaşmayla "kalma" arasında tercih fırsatı vermek makul görünüyor. Ama politikada ve hatta İngiltere gibi soğukkanlı bir ülkede bile feraset her zaman galip gelemeyebiliyor. Ayrıca bir de burada tartışmadığımız AB'den "anlaşmasız boşanma" seçeneği var. Bunun ayrıntılarına pek vakıf değiliz ama epey kaotik olacağını savunanlar çok.

Türkiye'de (belki Azerbaycan'da da) çok sayıda insan dünyayı hala İngilizlerin yönettiğine inanıyor. Halbuki İngiltere'de birçok kişi, bırakın dünyayı yönetmeyi 2. Dünya Savaşı'ndan sonra düştükleri 2. ligden, Brexit ve yeni güçlerin yükselişiyle 3. Lige kaymaya başladıklarından korkuyorlar. Aslında gerçek muhtemelen ortada bir yerlerde. İngiltere nüfus ve ekonomik büyüklük olarak giderek gerilere düşüyor, doğru. Ama Kraliçe'nin ülkesi "gizli ve sinsi süper güç" olmasa da, sahip olduğu emperyal tecrübe, kurumlar, üniversiteler, bürokrasi ile benzer büyüklükteki ekonomilerden daha büyük güç ve etkiye sahip. Dikkat ederseniz listede politikacılar yok. Çünkü mevcut nesil kalite olarak ciddi bir gerilemeye işaret ediyor. AB, başka ülkeler aynı yola tevessül etmesin diye İngiltere'ye pek yardımcı olmamayı seçti. "Boşanma" kolay, kayıpsız ve sancısız olursa başkaları da denemek isteyebilir. İşçi Partisi lideri Corbyn hiç de AB'de kalmak isteyen biri gibi davranmıyor. Muhafazakarlar yarattıkları enkazın altında kalsınlar diye mi böyle davranıyor, kendi de için için (partisinin önemli bir kısmından farklı olarak) ayrılmayı mı arzuluyor, ayrılma yanlısı seçmeni kaçırmamak için mi böyle, bu çok açık değil. İngiltere Brexit'in nasıl şekilleneceğine göre çok farklı siyasi senaryolara açık bir ülke. Corbyn'in başbakan olması da ihtimaller arasında. ABD'de de Demokrat Parti'nin sol kanadındaki hareketlilikle beraber düşünüldüğünde iki Anglo-Saxon ülkede de ortanın epey solu iktidarlar ilginç olabilir.

Fransa'da Macron hem Avrupa hem de reformun bayrağını dalgalandırırken birden içeriden vuruldu. Bugün seçim yapılsa iki turlu sisteme rağmen çok muhtemelen kazanamaz. Ama öte yandan daha yıllar boyunca seçime girmek zorunda da değil. Protestolara verilen ödünler sadece zaman kazanmak içindi ve yakında büyük egolu liderin kaldığı yerden devam edeceği anlaşılıyor. Bu yeni ve bu sefer belki daha büyük ve şiddetli bir sokak hareketi yaratır mı? "Macron durursa düşer, orada olmasının bir anlamı kalmaz" diye özetlenebilecek düşüncede bir mantık var ama önce halka reformların neden gerekli olduğu, alternatifin ne olduğu anlatılmalı. Zenginleri kayıran politikaların kabul görmesi kolay değil. "Herkes kemer sıkmalı." Sokağa inmeye alışmış ve inmeyenlerin de önemli kısmının desteğini almış kitle henüz bir lider, program, örgüte sahip değil. Ama bu sadece zaman meselesi de olabilir ve gerçekleşirse o zaman yerinden oynatmak daha da zor olur. Macron çok uzun olmayan bir süre içinde tepeden bakan imajını kırmalı. Muhalefeti oluşturan unsurları özenle seçilmiş küçük ve ince ödünlerle bölmeyi deneyebilir. Becerebilir mi, yeterli olur mu göreceğiz. Fransa'da işler ancak görünürde ve kısmen durulmuş olabilir. Ciddi bir protesto dalgası daha gelirse Macron'un partisinin bölünmesi ve Fransız liderin gerçek bir "topal ördek" e dönüşmesine tanık olabiliriz. Macron içerde sıkışıklığını PKK'yı korumak için Suriye'ye ciddi sayıda Fransız (ve belki de Avrupalı) asker göndererek aşmaya çalışmaz inşallah.

Merkel"Trump gidene kadar hür dünyanın liderliğini" geçici olarak taşıma görevini devraldı ama Avrupa'da ülkeler arasında ve içinde yaşanan süreçler bunu zorlaştırıyor. Merkel'in "gidici olması" da cabası. Kendi tersini düşünse de Merkel'in gücü siyaseti bırakacağı tarihe kadar muhtemelen yavaş yavaş azalacak. İtalya'da avro bölgesini Yunanistan'ınkiyle kıyaslanmayacak kadar derinden sarsacak bir ekonomik kriz yaşanması bir istisna yaratabilir ve Merkel'i sahnenin ortasına taşıyabilir ama Alman lider herhalde bunu arzulamaz. Bunun yanında Merkel'in partisiyle Bavyera'daki ortakları arasında yıpranan ilişkiler onarılacak mı, bu Alman siyaseti için önemli. Avrupa'daki ekonomik sorunlar ticaretini çeşitlendirmiş, Çin ile özel bir ekonomik frekans yakalamış Almanya'yı pek etkilememişti ama bu sefer kriz ve durgunluk biraz daha geniş ve belki de derin bir dalga olarak gelebilir. Merkel her şeye rağmen Moskova ile de ilişkileri belli bir seviyenin altına düşürmeden yürütebildi. Ama Almanya'nın (ve Avrupa'nın) önündeki şu temel sorular hala yerli yerinde duruyor:

Askeri açıdan bir pigme olmaya daha ne kadar devam edilecek?
ABD'de Trump'ın kaprisleriyle iyice belirginleşen durumdan sonra Avrupa otonom bir aktör olarak ortaya çıkabilir mi?

Almanya'nın avro üzerinden tüm bölgeye adeta dayattığı ekonomik model ve disiplin ülkelerin kültür, kapasite ve istekleri arasındaki açık ve ısrarlı farklılıklara rağmen daha ne kadar sürdürülecek?
Doğu Avrupa'daki değişik derecelerde de olsa otoriterleşme eğilimindeki yönetimleri nasıl yola getirmeli?
İç ve dış nedenlerle kafası karışık bir ABD varken Putin'i yeni askeri yoklamalarda bulunmaktan caydırmak ne derece ve süreyle mümkün?
İngiltere Brexit nedeniyle en azından bir süre dalgalanacakken onun Avrupa savunmasında oynadığı önemli rol de aksarsa bu boşluk nasıl doldurulabilir?
Türkiye hangi yeni, samimi, güçlü ve sürdürülebilir ortaklık mantığıyla Avrupa'ya nasıl yakın tutulacak? Türkiye kusursuz değil elbette ama üyelik sürecinin bu noktaya gelmesinde sorun büyük oranda Avrupa'da. Türkiye ekonomik olarak daha onyıllar boyunca Avrupa'ya'bağ(ım)lı olacak ama bu, AB ve Türkiye'de birçok kişinin düşündüğünün aksine, siyasi ve hatta askeri olarak Ankara'nın daha serbest bir oyuncu olmasına engel değil. Bir dahaki göçmen krizinde örneğin, Türkiye bu sefer birkaç milyar dolarlık yardım vaadiyle ikna olmayabilir.
Aslında AB gibi 500 milyonluk bir Birlik için çözümü çok da zor olmaması gereken göçmenler gibi konularda bile anlaşamayan Avrupalılar entegrasyon konusunda, dünyada stratejik olarak daha etkili olma konusunda nasıl anlaşabilirler? Kaldı ki, 1) yükselen aşırı sağ ve popülist partiler, 2) D. Avrupa ülkelerinin birlikte geçirdikleri onyıllardan sonra hem kendine güvenlerinin hem de şikayetlerden sonra Avrupa'da artık "siyasi bir örneklik ve disiplin" de kayboluyorken?
Yine konuyu olumsuz bir senaryo ile Türkiye'ye bağlayalım: Avrupalılar birliği ayakta tutmak için bir ortak düşman ve tehdit figürünün gerekli olduğu sonucuna varırlarsa adaylar arasında, yakınlardaki eski tehdit Rusya, tepedeki buyurgan ABD, "iç düşman İslam" ve uzaklardaki "işimizi çalan Çin'le" beraber "sürekli problem çıkaran, "Kürtleri ezen", içimize de müdahale etmeye kalkan Müslüman Türkiye" de olabilir.

ÇİN: Pekin 40 yıl önce girdiği yoldan bazı açılardan çıkıyor gibi. Bu sürede güç hiç şimdi olduğu kadar tek elde toplanmamıştı. Bu durum lider Xi için hem başarı ve fırsat ama hem de risk: Xi vizyonunu gerçekleştirmek için içeride pek organize siyasi güçle uğraşmak zorunda kalmayacak belki ama işler kötü giderse de sorumluluk büyük ölçüde ona kalacak ve şimdi sessiz görünen bazı unsurlar o zaman gürültücü ve etkili şekilde ortaya çıkabilir ve hatta Xi'yi devirmeye veya en azından onun görev süresini uzatma fikrinden vazgeçirmeye çalışabilirler.

ABD'de özellikle de 90'lardan bu yana iş çevreleri önemli ölçüde Çin yanlısı olmuşlardı. Bu ülke ABD şirketleri için ucuz emek ve giderek büyüyen bir pazar demekti. Bu çevreler askeri şahinler, Demokrat partinin sendikalar ve insan haklarını destekleyen kanatlarınca zaman zaman zorlansalar da Çin'le ilişkileri belli bir dengede tutmayı başardılar. Ama Trump'la kısmen ilgili olarak son dönemde Çin'in ABD için stratejik, zorlu ve uzun dönemli bir sorun ve rakip olduğu fikri iyice hakim oldu. Çin'in ticaret pratiği, teknolojide kat ettiği mesafe, bazı açılardan ABD'yi zorlayacak hatta geçecek düzeye gelmesi, Çin Denizi'nde yarattığı oldu-bittiler, Kuşak Yol projesi ile etkisini Batı'ya doğru genişletme çabası ve siber konulardaki agresif tarzı ABD'de Çin'e karşı iki parti arasında bir tür konsensüs oluşmasını sağladı. Çin'i özellikle ticari olarak zorlayan Trump henüz sadece sınırlı ödünler koparsa da onun bu politikasına karşı pek ciddi muhalefet yok.

Trump'ın Çin'i ticari açıdan zorlayan politikası bu ülkeyi 1) yeni pazarlar aramaya ve yaratmaya, 2) ABD ile Avrupa arasında kendisiyle ilgili konulardaki çelişkileri keskinleştirmeye, 3) Rusya ve belki İran gibi ülkelerle işbirliğini derinleştirmeye, 4) içeride milliyetçiliğin güçlenmesine ve 5) savunma harcamalarını ekonomik büyümedeki nispi yavaşlamaya rağmen yüksek tutmaya yönlendirebilir. Ayrıca Pekin dışarıda ticaret ve küreselleşmenin aksaması nedeniyle zayıflayacak talep ve büyümeyi 6) iç pazarı, iç tüketimi ve hizmet sektörünü güçlendirerek aşmaya çalışabilir. 7) Çin'in elindeki büyük miktardaki ABD hazine kağıtlarını denklemin içine sokup sokmayacağını izlemekse ilginç olacak. Yukarıdaki bu adımların yanında Pekin, 8) iç pazarında yabancı şirketlere koyduğu engelleme ve sınırları şekil, derece ve zamanlamasını özenle seçerek gevşeterme yoluyla ABD şirketlerinin kendisine yönelik kampanyaya iyice katılmalarını engellemeyi umabilir. Çin ABD'nin kendisini Trump gibi üzerinde çok düşünülmeden atılan adımlar yoluyla bile sarsabileceğini gördü. Buna karşı yukarıdaki türden tatlı sert önlemler almak, taktik bazı ödünler vermek ve Trump'ın gitmesini beklemek isteyebilir. Ama Trump sonrasında bile Çin'e yönelik sertlik eğiliminin çok zayıflayacağı düşünülmemeli.

Trump'ın dünya ticaretinde neden olduğu belirsizlik, değişim ve sarsıntı, başka bazı döngüsel faktörler ve diğer bölge ve ülkelerin içinden kaynaklanan "yerel" nedenlerle beraber ticaret, yatırım ve diğer sermaye akışları ve nihayet büyümede düşüşlere neden olacaktır. Dünyanın büyüme döneminden süre ve derinliği tam bilinemese de bir ekonomik durgunluk dönemine geçtiği düşünülüyor. Böyle dönemler ekonomik milliyetçiliği daha da güçlendirebileceği gibi buradan çıkışın bu milliyetçiliğin dozunu azaltmak gerektiğini de düşündürebilir. Trump'ın ticaret konusun onlarca yıllar öncesine dayanan içgüdüleri sertlik

yanlısı. Ancak Trump ekonomik yavaşlama halinde seçilme şansının olmadığını düşünebilir ve ticaret savaşlarının şiddetini düşürmek zorunda hissedebilir. Eğer Çin'den kopardığı bazı sınırlı ödünlerin yanına, kamuoyuna allayıp pullayarak büyük başarı diye sunabileceği bazı yenilerini ekleyebilirse en azından ticari gerilimi azaltmayı seçebilir. Ama Trump bu, ne yapacağı belli olmaz. Ayrıca, istese bile yumuşamaya geçişini zorlaştırabilecek faktörler var: i) tabanı argümanlarını yeterli bulmayabilir, ii) ticaret dışı faktörlerin yarattığı gerginlikleri körükleyebilir, iii) Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu kaybetmesi işini güçleştirebilir. ABD-Çin ilişkileinrde yeni bir döneme girildiğini düşünenler muhtemelen yanılmıyor. Önümüzdeki onyıllarda dünya "tarihinin giderek daha büyük bir bölümünü Asya üretecek." Sadece ekonomik üretim değil, rekabet, gerilim belki askeri çatışma ve gazete manşetleri de daha çok oradan gelecek. Biraz zorlarsak Trump'ın –şimdi bir parça yavaşlatılmış da görünse- Suriye'den çekilme kararı bu doğuya akış trendiyle ilişkisiz değil.

ABD'nin Çin Denizi, K.Kore ve Tayvan gibi konularda askeri gücünü giderek bu bölgelere hasretmesi Türkiye (ve Azerbaycan) gibi ülkeler için dolaylı ama önemli sonuçlar yaratabilir. ABD'nin nispi çekilmesinin "yaratacağı boşluğu" (evet, bu bir klişe ve diğer klişeler gibi biraz tehlikeli ama içinde de oldukça ciddi miktarda hakikat de barındırıyor) kim nasıl dolduracak? 1) ABD gitmeden, ya da giderken aceleyle "yerel şerifler" mi atayacak? 2) Suriye'de Rusya'nın yaptığı gibi dışarıdan yeni şerifler mi gelecek? 3) Bölgenin Arap-dışı 3 büyük gücü İran, İsrail ve Türkiye arasında bir tür rekabet ve zamanla belki yeni bir denge mi oluşacak? 4) Suudlar, Mısır ve BAE gibi bazı Arap devletleri yanlarına belki bu Arap dışı 3 devletten birini de alıp (İsrail?) bölgede daha etkin hale mi gelecekler? 5) Yoksa petrol fiyatlarındaki düşüş, derinleşen ekonomik zayıflık, genç nüfus bombası, ertelenmiş demokratik talepler, malum sosyal ve kültürel problemler, etnik azınlıklar ve devlet dışı aktörler, henüz tam siyasi çözüme ulaşmamış iç savaşların közü vs birleşerek adı belki bu kez adı farklı da olsa "yeni bir Arap baharı ya da fırtınası" mı yaratacak? Denebilir ki, ABD'nin çekildiği falan yok, şu an bile bölgede 10 binlerce askeri, onlarca üssü, ittifak taahhütleri var. Burada etkili olmaya devam etmesi için bazen sembolik sayıda güç bile yeterli olabilir. Tekrar geri geleceğinin düşünülmesi hala etkisinin devamını sağlar. Rusya örneği istisna, diğer büyük güçlerin bölgede etkin olması hiç de kolay değil.